

Arkivens ordning

Introduktion till ett temanummer

Otto Fischer & Thomas Götselius

Det fenomen vi känner som arkiv återgår på en medeltida innovation samtidig med papperets uppkomst. Redan under tidigt 1200-tal införde man i Italien det byråkratiska påfund som sedan dess har varit grundläggande för myndigheternas dagliga förvaltningsarbete, nämligen registret: de kansliinternas anteckningar i vilka alla utställda myndighetshandlingar förtecknades. Det äldsta av dessa nedskrivningssystem för allt det som antecknats var det berömda *Registrum* från åren 1239 och 1240 vid Fredrik II:s syditalienska hov, ett enkelt pappershäfte om 116 sidor.¹ För medeltida lärde var arkivet dock något annat. Rättsteologer beskrev det som något som konungen bar i sitt hjärta och som innehöll alla tänkbara lagar (*omnia scrinia habet in pectore suo*).² Arkivet definierades med andra som en del av suveränens kropp, vilket bara återspeglade det materiella faktumet att de medeltida resekungadömena fraktade runt sina rättsliga dokument, vilkas auktoritet vilade på att de aldrig separerats från nämnda kropp. Det är först i slutet av 1500-talet, då de tidigmoderna staterna började ta form, som en ny förståelse av arkivet visar sig i beskrivningar av konkreta regelverk. Arkivet framstår då – ofta under namn som ”registratura”, ”chartophylacium” eller ”tabularium” – som en teknik utvecklad för att bringa ordning i en administrativ apparat. Arkivet har därmed blivit ett nedskrivningssystem och en (geografiskt bestämd) produktionsort för (politiskt, rättsligt, ekonomiskt, historiskt, et cetera) vetande och makt.

På en symbolisk nivå yttrade sig detta i att suveränens förhållande till arkivet omdefinierades. En kung som Filip II av Spanien (inte för inte även känd som ”Papperskungen”) framträdde som sin egen främste sekreterare i huvudstaden Madrid och höll sig med det arkivinspirerade valspråket ”Quod non est in actis, non est in mundo” – det som inte finns i akterna, finns inte i världen.³ Denna symbolik är talande för arkivet som tidigmodernt fenomen: arkivet blev med tiden den kanske mest basala infrastrukturen i Europas framväxande politiska, rättsliga, ekonomiska och kulturella värld.

I dag har pappersmediet möjligen framtiden bakom sig. Men kapaciteten att bevara, lagra, ordna och hantera data har knappast blivit mindre väsentlig i våra samhällen. Vilken sorts information som kan sparas, vem som kan grunda och kontrollera arkiv, och vem som har tillgång till dem, är frågor med såväl epistemologiska som politiska och kulturella konse-

kvenser. Upptagenheten vid lagring och data, och den spridning av såväl offentliga som privata arkiv som den digitala teknologin gett upphov till har gjort detta än tydligare: i den digitala revolutionens tidsålder berör den ofta konfliktladdade frågan om arkivet oss alla. Under arbetet med denna introduktion dominerades exempelvis nyhetsflödet av rapporteringen om den amerikanska underrättelsetjänstens systematiska insamlande av information via sociala medier; en information som i sin tur har sina förutsättningar i de väldiga privata arkiv över användarna, deras vanor och ovanor, deras preferenser och antipatier, som Google och Facebook byggt upp.

I föreliggande tema har vi samlat en rad skribenter som närmar sig frågan om arkivet, dess historia, ideologi och kulturella praktik, från sinsemellan olika håll. Utgångspunkten för samtliga bidrag är dock att arkivet är ett centralt fenomen i det moderna samhället, och att studier av hur det kommit att brukas och missbrukas ger oss väsentliga inblickar i den vetandets infrastruktur som betingar vad vi tänker och känner, vad vi minns och vad vi glömmar, och därmed ytterst vilka vi är.

Att arkivet hamnat i blickfånget för humanistiska forskare har alltså sina skäl. Den som idag bekymrar sig över att snart sagt vad som helst kan kallas ”arkiv” bör nog ondgöra sig mindre över akademiska trender än över den digitala arkivboomen. Att man sedan ett drygt decennium kunnat tala om en ”the archival turn” inom humaniora bör kort sagt ses som en följd av samtidens storskaliga medieteknologiska förändringar.⁴ Men vad innebär då denna ”arkiviska vändning”? Enklast kan den nog beskrivas som en perspektivförskjutning: från att ha setts som ett forskningsobjekt (dvs. en ansamling av forskningsmaterial som vittnar om något annat) har arkivet kommit att uppfattas som ett forskningsföremål i egen rätt (dvs. som ett fenomen som i sig självt har en historisk betydelse).⁵

Men att enbart se denna perspektivförskjutning som en följd av yttre krafter vore att förenkla. Med i bilden finns också det starka inflytande som ”French theory” har haft, inte minst på den amerikanska akademien. Här är det framför allt den tidige Michel Foucaults arkivteori eller ”arkeologi” som har aktualiserats. I *Vetandets arkeologi* (1969) uppmärksammade Foucault det faktum att inte vad som helst låter sig sägas eller skrivas när som helst; det tycks vid varje tidpunkt i historien föreligga ett dolt regelverk som avgör vilka utsagor som låter sig formuleras och vilka som inte låter sig formuleras. Denna instans som ytterst upprätthåller ”lagen för vad som kan sägas” benämnde han ”arkivet”.⁶ Detta arkiv var närmare bestämt ”det generella systemet för utsagornas bildning och ombildning”.⁷ Som sådant hade det sin hemvist i en fullkomligt abstrakt rymd och var någonting helt annat än de faktiska institutioner för lagring av arkivalier vi förknippar med termen arkiv. Därmed blev ”arkivet” ett slags filosofisk metafor, och denna metaforiska karaktär bevaras även i Jacques

Derridas lilla skrift *Mal d'archive. Une impression freudienne* (1995). Derridas bok är en reflexion över tid, minne, religion och teknologi som får sitt fokus i den lilla termen ”arkiv”. Men trots (eller på grund av) termens metaforiska betydelsespridning hos de franska filosoferna har den kommit att verka inspirerande. Kanske kan man säga att metaforiseringen av termen öppnat för nya perspektiv på de faktiska, institutionella arkiven såsom avgörande, men samtidigt märkligt förbisedda, platser för politiska och epistemologiska krafter.

Dessa annorlunda perspektiv på arkivet blev under 1990-talet märkbara hos vissa filosofer, litteraturvetare och antropologer, och snart följde historiker och kulturhistoriker efter.⁸ Självfallet har arkivet alltid varit historikerns (och idéhistorikerns) viktigaste arbetsredskap. Historikern har använt sig av arkivet, men med de nya perspektiven tillkommer en systematisk reflexion över detta bruk, bortom den traditionella källkritiken. Arkivet, har man då menat, är inte en neutral plats på vilken fakta, som sedan kan utgöra underlag för exempelvis historisk kunskap, samlas: arkivet är i sig betingat av ideologiska, kulturella, politiska och materiella förutsättningar, och det är konstruerat för att möjliggöra vissa typer av kunskap samtidigt som det därmed omöjliggör andra. Det här innebär att arkivet inte återspeglar den värld det ska arkivera, så mycket som det skapar den. Varje arkiv är en unik modell av världen. Eller annorlunda uttryckt: arkiven samlar inte historiska (eller för den delen politiska eller sociala) fakta, de skapar dem.

Inom den forskning som genererats av detta nya intresse för arkivet som forskningsföremål kan man urskilja tre övergripande och varandra kompletterande forskningsperspektiv.

Det första perspektivet skulle kunna kallas det *epistemologiska*, och har inom forskningen tagit sig uttryck i ett intensivt intresse för arkiven som platser, och förutsättningar, för kunskapsproduktion. Från senare år föreligger det en rad kultur- och vetenskapshistoriska studier som på olika sätt undersöker hur arkiv, tillsammans med exempelvis muséer och bibliotek, har fungerat som väsentliga platser för olika former av ackumulation av vetande. Arkiven har framhållits som avgörande instrument vad gäller skapandet, ordnandet och kontrollen av kunskap.⁹

Men om arkivet är en förutsättning för produktionen och hanteringen av kunskap, så innebär det också att arkivet är en plats där makt, i såväl politisk som mer generell mening, skapas, upprätthålls och traderas. Således har detta slags arkivstudium visat sig mycket produktivt inom det postkoloniala studiet. Utövandet av makt och kontroll över fjärran territorier förutsatte som regel en administrativ apparatur, som i sin tur vilade på arkivbildningar av olika slag.¹⁰ Men även inom klassiska historiska forskningsfält som den tidigmoderna statens framväxt har frågan om arkivet visat sig vara produktiv. I stället för att exempelvis resa frågan om staten på ett generellt plan har man utgått från frågan hur information

kontrolleras och distribueras via reella administrativa arkiv, och undersökt den betydelse dessa haft för den storskaliga produktionen av kunskap och makt.¹¹

Arkivbegreppets epistemologiska dimensioner har också uppmärksamats på andra sätt; så har man inom vetenskapshistorieskrivningen betonat hur exempelvis en vetenskap som geologin har en grundläggande förutsättning i uppfattningen av naturen som just ett arkiv, där spåren av tidigare faser i jordens historia ”lagras” på ett sätt som gör det möjligt för forskaren att rekonstruera en historia.¹² På ett besläktat sätt kan man inom arkeologin se hur de materiella spåren av mänskliga verksamheter antar karaktären av arkivalier.

Arkivbegreppets starka epistemologiska implikationer föreligger, som vi har sett, fullt uttalade redan hos Foucault, men i samtida vetenskaps- och vetandehistoria betonas i stället betydelsen av institutionella, konkreta arkiv. I ett stort projekt vid Max Planck-institutet, lett av Lorraine Daston, undersöker man exempelvis hur datasamlandet lagts till grund för vetenskaperna och hur dessa vetenskaper, ”The sciences of the archive”, i sin tur lagt grunden för definitionen av begrepp som ”data”, ”information” och ”kunskap” inom såväl natur- som kulturvetenskaper.¹³

Det andra perspektivet lägger i stället fokus vid arkivets *materiella dimensioner*, och uppehåller sig vid relationen mellan arkiv, arkivpraktiker och de tekniska och materiella förutsättningar som möjliggör dem. Här blir det än tydligare i hur hög grad den samtida arkivcentrerade forskningen tar ett steg utöver det alltjämt metaforiska arkiv som står i centrum hos de teoretiska inspirationskällorna. Arkiven utgör noder i högst reella, högst materiella nätverk som producerar kunskap, makt och minne. Denna uppfattning av arkivet som någonting först som sist materiellt har exempelvis varit avgörande för den ”mediearkeologiska” vändningen i de senaste decenniernas tyska humaniora.¹⁴ Inom denna forskningsinriktning finns en stark upptagenhet vid att uppfatta arkiven å ena sidan utifrån de logiska ordningar de upprättar, och å andra sidan utifrån de materiella förutsättningar som gör dessa ordningar möjliga. Arkiven betraktas med andra ord som cybernetiska system: de analyseras såsom apparater som möjliggör och styr kunskapens ordning. Exempel på studier av detta slag är Wolfgang Ernsts undersökningar av hur de tekniska medierna inte bara utvidgar det kulturella arkivets rum utan också skapar nya lagrings- och minnesformer som möjligen endast metaforiskt låter sig förstås med termen ”arkiv”, eller Cornelia Vismanns studier i den europeiska rättskulturens historia utifrån dess materiella underlag i form av urkunder och akter, register och byråkratiska praktiker.¹⁵

Det tredje perspektivet uppehåller sig slutligen vid arkivets *praktiker*, såsom begreppet under senare år kommit att utvecklas inom sociologi, kulturteori, diskursanalys och vetenskapshistoria. I denna bemärkelse syftar begreppet på mänskligt handlande, såsom det regleras av sociala

ordningar. Som sociala aktörer agerar människor enligt en implicit praktisk logik.¹⁶ När det gäller att utifrån detta perspektiv studera arkivet kommer fokus att ligga på de praktiker som i arbetet med arkivet utövas av arkivarier, skrivare och andra arkivfunktionärer. Det handlar om att undersöka det bruk som görs av arkivet i olika historiska, politiska och sociala sammanhang, och vilka effekter på det omgivande samhället som dessa praktiker får. Arlette Farge har exempelvis betonat arkivpraktikernas historicitet och föränderlighet, och har velat lyfta fram vilka effekter dessa haft på vilken typ av data som arkiven producerar och lagrar.¹⁷ Michel de Certeau har i sin tur understrukt hur arkivpraktikerna är av central betydelse för vår uppfattning om historien.¹⁸ Bruno Latour har gett viktiga vetenskapshistoriska bidrag till vår förståelse av hur den dagliga praktiken vid de vetenskapliga institutionerna, snarare än ”rena” vetenskapliga överväganden, på olika sätt styrt produktionen av kunskap.¹⁹

De artiklar som samlas i föreliggande årgång av *Lychnos* anknyter var och en på sitt sätt till nämnda riktningar. I Emma Hagström Molins undersökning av det tidiga svenska riksarkivet står materialiteten i fokus. Genom att följa ett enskilt objekt (en samling handlingar som svenska armén kom över under en av sina kampanjer i Livland) över tid lyckas Hagström Molin belysa inte bara hur instabil en sådan kategori som ”handlingar” är, utan också hur flytande begrepp som ”krigsbyte” och ”arkiv” i grunden är. I ”Materialiseringen av Riksarkivet. En objektbiografi över krigsbytet i Mitau 1621” visar hon hur de materiella grundvillkoren (exempelvis arkivskåpens storlek) påverkar handlingarnas betydelsepotential, samtidigt som handlingarna i sig själva (genom sin skrymmande karaktär, värdefulla proveniens med mera) kommer att påverka det framväxande riksarkivet och förändra dess karaktär: det svenska riksarkivet blev delvis en effekt av krigsbytestsamlandets praktik.

En liknande blick för arkivets materialitet, men också för dess praktiker, finner man i Linn Holmbergs artikel ”Att återupptäcka handskrifters tysta öden. En forskarberättelse om arkivets roll i produktionen av historisk kunskap”. Här spårar Holmberg ett enskilt manuskripts färd genom arkiven, och visar hur olika bibliotekspraktiker, såsom bindning, arrangemang, klassifikation (och omklassifikation) omskapat manuskriptet till någonting annat än det ursprungligen var, och dessutom påverkat bilden av dess tillkomstsammanhang. Genom rekonstruktionen av handskriftens öde framträder en ny bild av materialet i fråga, textförfattarnas verksamhet och av den tid och miljö i vilken de var verksamma.

Ann Öhrberg tar i sitt bidrag, ”De dödas arkiv”, sin utgångspunkt i en central och ofta förekommande metafor i diskussionen om arkivet: i arkivet kommer de döda till tals. Men i sin undersökning vill hon visa i hur hög grad redan även begravningsplatsen är ett arkiv över de döda. I begravningsplatsen organiseras kunskapen om de döda, och varje begravningsplats blir på det viset en plats som iscensätter en makt- och kunskaps-

ordning. Genom att studera begravningspraktiker och sätta dem i relation till arkivpraktiker från skilda perioder och platser, kan dessa ordningar bringas i dagen och kontrasteras mot varandra: från herrnhutarnas symmetriskt ordnade "gudsåkrar" med sina identiskt utformade liggande stenar, via det sena 1700-talets estetiserade parkkyrkogårdar, till 1900-talets svenska hospitalskyrkogårdar där de döda patienterna begravdes under identiska kors där inte namn, men endast kön och journalnummer anges. Arkivet blir där inte en isolerad plats där de döda kommer till tals, utan tvärtom ett administrativt system som slutligen stryker ut deras individualitet.

Att praktikerna är centrala och i viss mån föregår arkivet som vi känner det framgår av Andreas Nybloms artikel, "Handen på papperet. Arkivet och personminnets materialitet". När bemärkta personer som författare eller politiker avlider är det i dag närmast en självklarhet att deras efterlämnade papper överlämnas till ett offentligt arkiv eller ett universitetsbibliotek. Där kan forskare och andra intresserade sedan bläddra i dem och ofta tycka sig uppleva en sällsam kontakt – metaforiskt framställd som just ett samtal – med de döda berömdheterna. Nyblom historiserar denna erfarenhet och visar på dess grundläggande kontingens. Samlare började köpa på sig papper och annan paraferalia som var förbunden med kända döda långt innan det blev både självklart och rationellt att överlämna dem till offentliga arkiv. Från och med 1800-talets början kom handskrivna dokument inte bara att hyllas och bevaras för det vetande de kunde innehålla, utan också för att de förmedlade fysiska förbindelse-länkar till historiska kroppar. I sin blotta materialitet blev de således förmedlare av närvaro och bärare av berömmelsens aura. Dessa samlan-dets praktiker spreds senare till kulturinstitutioner som bibliotek, muséer och arkiv, och därmed var grunden lagd för den moderna arkivforskningen såsom den uppträtt inom en rad humanistiska discipliner.

I Johan Gardfors artikel "Kungliga bibliotekets Hodellarkiv som konstnärligt projekt" är det just ett författararkiv som står i centrum, fyllt med utkast, bilder, gamla biljetter, matsedlar och annan memorabilia. Åke Hodell var en del av 1960-talets neo-avantgarde och medverkade aktivt till att lösa upp gränserna mellan kategorierna liv och verk. Hans visuella bokverk *Självbiografi* är exempelvis ett collage av privata texter, citat ur idéhistorien, självporträtt och klipp ur serietidningar. Om denna "självbiografi" förefaller samla sådant som normalt hamnar i ett författararkiv, så menar Gardfors att Hodells efterlämnade arkiv omvänt kan ses som ett självbiografiskt verk. Mot slutet av sitt liv gick Hodell igenom sina samlingar och arrangerade dem på ett sätt som påminner om hans övriga arbeten: Hodellarkivet är ett collage och ett verk på samma sätt som *Självbiografi* är det, med den skillnaden att det inte samlats mellan två pärmar, samtidigt som det fortfarande bevarar sin dokumentära karaktär. I förlängningen kan man därför se Hodells arkiv som ett slags konstnärlig

undersökning av det historiska fenomen som Nyblom belyser. Vem är det vi möter i arkivet? Författaren själv eller bara ännu en av dennes många masker?

Annelie Bränström-Öhman tar i sin uppsats ”Arkivets ’tiderum’. Om Sara Lidmans skuggtexter” sin utgångspunkt i ett annat specifikt litterärt arkiv, Sara Lidmans litterära kvarlåtenskap som förvaras vid Forskningsarkivet på Universitetsbiblioteket i Umeå. Artikeln undersöker det (litteratur)vetenskapliga arkivarbetet som på samma gång en emotionell och en intellektuell kunskapspraktik. Författararkivet rymmer en särskild emotionell laddning, där spänningen mellan liv, dikt, existens, känsla, arkivalisk systematik och vetenskaplig praktik går i dagen. Arkivet (liksom det litteraturvetenskapliga arkivarbetet) rymmer på så sätt simultant en emotionell likaväl som en rationell ordning, som aldrig fullt ut sammanfaller utan snarare befinner sig i beständig konflikt.

Som Gardfors uppsats om Hodell antyder har arkivets roll gradvis förändrats i 1900-talets estetiska historia. Denna förändring liknar på många sätt den förskjutning av perspektivet som vi sett inom kulturvetenskaperna: från att vara den självklara och aldrig ifrågasatta datakällan för konstnärlig verksamhet har arkivet självt blivit föremål för konstnärliga projekt och praktiker. I ”Arkiv, teknologi och estetik” reflekterar Adam Wickberg Månsson över innebörden i detta fenomen. Konstnärer som exempelvis Christian Boltanski, Susan Hiller, Robert Smithson och Sophie Calle har organiserat sina verk som arkiv, vilket gör att man kan se dessa som undersökningar av arkivet som minnesplats, men också som en kritik av arkivets förmåga att återge historien. Wickberg Månsson framhåller att denna förändring måste förklaras på flera sätt, där institutionaliseringen av kulturarvet är en viktig orsak och den tekniska utvecklingen en annan. Att arkivets förändrade materialitet medför epistemologiska förskjutningar blir särskilt väsentligt, visar Wickberg Månsson. När all information på internet upprättas som ett gränslöst arkiv och överföring överordnas lagring så blir såväl konsten som arkivet fundamentalt förändrade.

Sara Edenheims uppsats ”Arkivfantasier. Begäret till ett dokumenterat förflutet som ett problem inför framtiden” tar sin utgångspunkt i en frågeställning som under senare år formulerats ur queerteoretisk synvinkel: hur bereda tillgång till ett förflutet av känslor och erfarenheter som definitionsmässigt uteslutits ur arkiven? Men Edenheim menar att själva frågan måste ifrågasättas: vilket begär är det som manifesterar sig i viljan att ha tillgång till och definieras av ett arkiv? Vilken logik sätts i rörelse när detta begär kommer till uttryck? Begäret efter det queera arkivet visar sig, när det betraktas utifrån dessa utgångspunkter, vittna om en assimilering till en norm, där platsen i arkivet, och därmed historien, enligt en traditionell maktlogik och historiesyn verkar legitimerande. I förlängningen är arkivet dessutom inte alls en plats där vi kan ta del av ”historien i original”

eller där ”alla har en berättelse att berätta”. Arkivet är raka motsatsen, invänder Edenheim: ”Det är en plats vars förutsättning är döden, tystnaden och glömskan. Ingen talar i arkiven; noteringarna är påminnelser om att vi inte vet någonting annat än att staten har haft ett intresse av att kontrollera och dokumentera människor, individer, en befolkning, ett liv.”

Det kan förefalla som en sinister slutsats. Men trots detta – eller just därför – är arkivet en privilegierad plats. Arkiven samlar det vi inte längre är, vårt förflutna, och lagrar det i samhällets minnessystem. Men därmed blir arkivet det som skiljer oss från oss själva, som Knut Ove Eliassen påpekat i en reflexion över Michel Foucaults arkivbegrepp. Å ena sidan ligger arkivet till grund för de statliga mekanismer och procedurer genom vilket kontroll upprätthålls och makt utövas. Å andra sidan är det, när arkivspärrarna så småningom hävts, en reservoar för främmande. Arkivet rymmer, med Eliassens ord, möjligheten att erfara det främmande på ett främmande sätt.²⁰ Detta fenomen hör ihop med att arkivet sammanfaller med vad Foucault i en annan text från 1960-talet kallade för ”heterotopi”, det vill säga en specifik plats där tid och rum är annorlunda organiserade än i den omgivande världen.²¹ I arkivets inre råder som alla vet strikta regler för vem som får ta del av vad och på vilken plats samt under vilken tid. I detta undantagsrum möter man i nästa led en mångfald av tidslager och främmande diskurser, och därmed blir det en plats där möjligheten öppnar sig att göra nya erfarenheter, att genomföra experiment, att frambringa andra, alternativa historier, tankemönster eller identiteter. Således är arkivens natur i sista hand dubbel eller tvetydig: de reproducerar det välkända och invanda, men de möjliggör också brott med historien och därmed uppkomsten av något nytt.

Noter

1. Cornelia Vismann: *Akten. Medientechnik und Recht* (Frankfurt a. M., 2000), 134–147.

2. Pierre Legendre: ”The masters of law. A study of the dogmatic function” i Peter Goodrich (red.): *Law and the unconscious. A Legendre reader* (Basingstoke, 1997), 110.

3. Bernhard Siegert: *Passage des Digitalen. Zeichenpraktiken der neuzeitlichen Wissenschaften* (Berlin, 2003), 66 ff.

4. Wolfgang Ernst: *Sorlet från arkiven*, övers. Tommy Andersson, Mediehistoriskt bibliotek 4 (Göteborg, 2008), samt John Durham Peters: ”Why we use pencils and other thoughts on the archive (an afterword)” i Craig Robertson (red.): *Media history and the archive* (London & New York, 2011), 108.

5. För en diskussion av termen, se Mauro

Cerutti, Jean-Francois Fayet & Michel Porret (red.): *Penser l'archive. Histoire d'archives – archives d'histoire* (Lausanne, 2006); Knut Ebeling & Stephan Günzel (red.): *Archivologie. Theorien des Archivs in Philosophie, Medien und Künsten* (Berlin, 2009); Randolph C. Head: ”Preface. Historical research on archives and knowledge cultures. An interdisciplinary wave” i *Archival science* 10 (2010), 191–194.

6. Michel Foucault: *Vetandets arkeologi*, övers. C. G. Bjurström, aktualiserad och genomgången av Sven Erik Torhell (Lund, 2002), 158. Om Foucaults arkivbegrepp, se Knut-Ove Eliassen: ”The archives of Michel Foucault”, i Eivind Røssaak (red.): *The archive in motion. New conceptions of the archive in contemporary thought and new media practices* (Oslo, 2010), 29–51.

7. Ibid., 159.

8. Se till exempel de båda temanumren om arkivet i *History of the human sciences*, 11 (1998) och 12 (1999). Litteraturen är omfattande men några viktiga bidrag är Erich Ketelaar: "Archival temples, archival prisons. Modes of power and protection" i *Archival science* 2 (2002), 221–238; Joan M. Schwartz & Terry Cook: "Archives, records and power. The making of modern memory" 1–2 (2002), 1–19; Carolyn Steedman: *Dust. The archive and cultural history* (New Brunswick, 2002); Francis X. Blouin & William G. Rosenberg (red.): *Archives, documentation, and the institutions of social memory* (Ann Arbor, 2006); Anne Burton (red.): *Archive stories. Experience, identity, history* (Durham, 2005).

9. Se exempelvis Peter Burke: *A social history of knowledge. From Gutenberg to Diderot* (Cambridge, 2000); Randolph Starn: "Truths in the archives" i *Common knowledge* 8 (2002), 387–401.

10. Se exempelvis Nicholas B. Dirks: "Colonial histories and native informants. Biography of an archive" i Carol A. Breckenbridge & Peter van der Veer (red.): *Orientalism and the postcolonial predicament* (Philadelphia, 1993), 279–313; Thomas Richards: *The imperial archive. Knowledge and the fantasy of empire* (London, 1993); Ann Laura Stoler: "Colonial archives and the art of governance" i *Archival science*, 1–2 (2002), 87–109.

11. Se exempelvis Jacob Soll: "How to manage an information state. Jean-Baptiste Colbert's archives and the education of his son" i *Archival science* 7 (2007), 331–342, samt dens. *The information master. Jean-Baptiste Colbert's secret state intelligence system* (Ann Arbor, 2009); Randolph C. Head: "Mirroring governance. Archives, inventories and political knowledge in early

modern Switzerland and Europe" i *Archival science* 7 (2007), 317–329.

12. Geoffrey Bowker: *Memory practices in the sciences* (Cambridge, Mass., 2005)

13. http://www.mpiwg-berlin.mpg.de/en/research/projects//DeptII_Daston-SciencesOfTheArchives (besökt 2013-09-01).

14. Grundläggande här är Friedrich Kittlers verk, som dock snarare angav en riktning än utförde ett konkret arbete med arkiv. Se exempelvis: *Nedskrivningssystem 1800–1900*, Mediehistoriskt bibliotek 6, övers. Tommy Andersson (Göteborg, 2012 [1995]). Jfr. Jussi Parikka: *What is media archaeology?* (2012).

15. Ernst: *Sorlet från arkiven* samt dens.: *Das Gesetz des Gedächtnisses. Medien und Archive am Ende (des 20. Jahrhunderts)* (Berlin, 2007); dens.: *Digital memory and the archive*, Jussi Parikka (red.) (Minneapolis, 2013); Vismann: *Akten*; Erkki Huhtamo & Jussi Parikka (red.): *Media archaeology. Approaches, applications, and implications* (Berkeley, 2010).

16. Pierre Bourdieu: *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de trois études d'ethnologie kabyle* (Genève, 1972).

17. Arlette Farge: *Le goût de l'archive* (Paris, 1989).

18. Michel de Certeau: *L'écriture de l'histoire* (Paris, 1975).

19. Bruno Latour & Steve Woolgar: *Laboratory life. The construction of scientific facts* (Princeton, 1979); Bruno Latour: "Visualisation and cognition. Drawing things together" i Michael Lynch & Steve Woolgar (red.): *Representation in scientific practice* (Cambridge, Mass., 1990).

20. Eliassen: "The archives of Michel Foucault", 49.

21. Michel Foucault: "Andra rum" i dens. *Diskursernas kamp*. Texter i urval av Thomas Götselius och Ulf Olsson (Eslöv, 2007), 249–259.